

Сергій Ліщук

СЕМІНАРИСТИ В М. ОСТРОЗІ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XIX СТ.

У статті проаналізовано особливості перебування вихованців Волинської духовної семінарії в м. Острозі. На основі джерел висвітлено методи і засоби контролю, специфіку умов проживання і кількість семінаристів.

Ключові слова: Волинь, Острозь, духовна семінарія, семінаристи, втечі, виховання.

Сергей Лищук

СЕМІНАРИСТЫ В Г. ОСТРОГЕ В ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XIX В.

В статье проанализированы особенности пребывания воспитанников Волынской духовной семинарии в г. Остроге. На основе источников освещены методы и средства контроля, специфику условий проживания и количество семинаристов.

Ключевые слова: Волинь, Острог, духовная семинария, семинаристы, побегі, воспитання.

Serhii Lishchuk

OSTROH'S SEMINARIANS WERE IN THE FIRST QUARTER OF THE XIX CENTURY

In the article analyzed the features stay students of the Volhynia theological seminary in the town Ostroh. The methods of control, specific living conditions and the number of seminarians showed in the article from sources.

Key words: Vohlyn, Ostroh, theological seminary, seminarians, escapes, education.

Наприкінці XVIII і в першій чверті XIX ст. в Острозі мешкали й навчалися студенти Волинської духовної семінарії. Безумовно, їх проживання тут, атмосфера самого міста і колорит його мешканців впливали на становлення молодого духовенства. Відбувалися й зворотні процеси – семінаристи впливали на повсякдення городян, економіку міста тощо.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей життя семінаристів у м. Острозі у зазначений період.

В сучасній історіографії приділяється не достатня увага умовам проживання семінаристів, методам і засобам контролю за дотриманням належної поведінки, причинам втеч, їх масовості, способам заохочення і ставлення острожан до Волинської семінарії та її вихованців. Серед цих досліджень нашу увагу найбільше привертає праця М. Теодоровича [41], в якій автор подав відомості про забезпечення і раціон семінаристів, кількість випускників навчального закладу тощо. У роботі М. Тріпольського [42] висвітлено умови прийому і навчання вихованців Волинської семінарії у Київській духовній академії. Дослідження М. Манька [36-37] та А. Смирнова [40] присвяченні видатним випускникам навчального закладу.

У статті використано архівні документи, які представленні матеріалами фондів Державного архіву Житомирської області [2-34], Центрального державного історичного архіву України в м. Києві [44-52]. Зазначені документи представлені рапортами, доповідями і звітами. В них подаються статистичні данні про кількість семінаристів і масштаби втеч, відомості про матеріальне становище і особливості проживання в м. Острозі.

У досліджуваний період перед Російською православною церквою стояло завдання зменшити дефіцит церковних кадрів на території Волині яка після поділів Польщі була приєднана до складу імперії. Таким чином абітурієнтами мали стати діти із священницьких сімей цього краю, яких направляли на навчання примусово.

Відповідальність за присилку священницьких дітей до Волинської семінарії покладалася на місцеві духовні правління, а в тих місцевостях де їх не було – на благочинних. Майбутні семінаристи мали прибувати до 1 вересня кожного навчального року [5, арк. 3]. Також, надавався можливий термін запізнення для приїзду. Так, для мешканців Острозького, Заславського, Дубинського і Ровенського повітів крайній термін становив до 5 вересня. Для таких повітів як Луцького, Володимирського, Ковельського, Овруцького, Житомирського, Новоград-Волинського, Старокостянтинівського і Кременецького, а ж до 10 вересня. Якщо ж до визначених термінів учні не приїжджали до семінарії на їх батьків накладався штраф на утримання вдів та сиріт, який визначався у таких розмірах: за кожний день спізнення по 50 коп. з священників, а із паламарів по

25 коп. [18, арк. 15]. Такі впровадження враховували проблеми, які виникали під час доставки дітей до Волинської семінарії і водночас стимулювали їх поставитися відповідально до початку нового навчального року, щоб не було зриву навчального процесу.

Перший набір учнів 1796 року в семінарії налічував 119 чоловік різного віку (від 8 до 21 року), а вже на початку наступного року загальна кількість семінаристів збільшилась до 224 чол. з яких 215 чол. були вихідці з сімей священиків саме Житомирської єпархії [10, арк. 14]. В 1799 р. загальна кількість учнів в семінарії становила вже 309 чол., в 1802 р. – 671 чол., в 1803 р. – 717 чол., в 1804 р. – 739 чол., в 1813 р. – 1074 чол. з яких 1002 чол. були на власному забезпеченні. В 1814 р. кількість учнів становило 938 чол., а 56 чол. з них на державному утриманні. В 1815 р. кількість учнів також знижується до 915 чол. натомість їх кількість на державному утриманні збільшується до 62 чол. [11, арк. 17; 24, арк. 60; 22, арк. 63; 14, арк. 51; 25, арк. 61; 31, арк. 69 зв.; 30, арк. 80; 29, арк. 52]. Всі ці показники враховані разом з учнями нижчих училищ, що знаходилися під семінарським відомством. З реформуванням Волинської семінарії, відомості, що подавалися керівництвом про учнів стосувалися вже лише самого навчального закладу. Так, зокрема, за наявними у нас даними за 1819 р. загальна кількість учнів у Волинській семінарії становила 235 чол., а у наступному році – 230 чол. [45, арк. 3; 46, арк. 16 зв.]. Отже, з року в рік ця цифра коливалася й не була стабільною.

При наборі учнів в семінарію враховувалося і їхнє сімейне та матеріальне становище. Так, наприклад семінаристи які були сиротами і напівсиротами знаходилися на повному казенному забезпеченні. Для цієї мети, була відкрита в 1799 р. бурса або так званий сирітський будинок. Першим наглядачем сирітського будинку було призначено ієрея Івана Черетовича. Після Івана Черетовича наглядачами були Аврам Яворський й ієромонах Ієронім Візерський. До обов'язків наглядача входили функції контролю за надходженням продуктів для харчування, станом здоров'я, дотриманням норм поведінки, станом навчання його підопічних. Крім наглядача, при сирітському будинку знаходився ще й комісар. Безпосередніми виконавцями доручень наглядача і комісара були три пристава.

В самій бурсі мешкали лише казеннокоштні вихованці. Одні з них приймалися в гуртожиток на повне казенне утримання без всякого зобов'язання, а з інших стягувалася щорічно платня у роз-

мірі 3 руб. або 30-40 злотих. Також можна було замість грошової виплати робити внесок продуктами харчування, що становила 2-3 корця жита, $\frac{1}{2}$ корця пшениці, $\frac{1}{2}$ корця крупи і полот'я сала. Інколи учнів приймали в бурсу лише на казенне харчування, а батько його зобов'язувався забезпечувати навчальними книгами, одягом і взуттям [41, с. 12-13]. Так, наприклад, для забезпечення одного бурсака одягом і взуттям на один навчальний рік потрібно було витратити 8 руб. 97 коп. [28, арк. 437]. Що ж до загальної суми на повне річне утримання одно бурсака Волинська духовна семінарія в 1824 р. витрачала, а ж 66 руб. 65 коп. [50, арк. 2 зв.]. Це була досить велика сума на той час і потребувала від керівництва семінарії знаходити інші джерела наповнення бюджету навчального закладу. Тому, для утримання бурсаків в 1825 р. було вирішено залучити кошти ще й з продажу дозвільних листів на молитву [51, арк. 1].

Трапеза семінаристів відбувалася за обідом і вечерею. Так, в будні дні на обід готували дві страви, а на вечерю – одну. У великі свята, коли вони відбувалися не в піст, на обід готували три страви, а на вечерю – дві. На обід подавали борщ із буряків або капусти, чи замість них кислий жур, також кашу гречану, пшоняну, ячмінну, горох, а також жарке з баранини чи з яловичини. На вечерю подавались юшка з риби чи з яловичини, а також пироги з сиром, кашею та капустою, галушки пшеничні та гречані і варениці пшеничні, гречані або картопля. Всі ці страви в м'ясний день готувались на салі або на вершковому маслі, а в пісний день – на олії.

Кожному учневі, що був на казенному утриманні, видавався 1 літній сюртук з 16 жовтими мідними гудзиками, 1 зимовий темно-зеленого сукна сюртук з 12 жовтими мідними гудзиками, полотняний халат (для носіння в неklasний час), 3 сорочки, 3 кальсонів, 2 пари чобіт, ковдру, дві полотняні наволочки на подушки і шубу овечу [41, с. 16].

З реформуванням Волинської семінарії і впровадження розрядних списків успішності учнів, існував порядок виключення із державного утримання тих семінаристів, котрі були зараховані до третього розряду. Проте, керівництво навчального закладу досить часто залишало малоуспішних учнів на державному забезпеченні, якщо вони були чесної і доброї поведінки і їм до закінчення свого навчання залишалося не більше року [49, арк. 1].

Всі інші семінаристи, які не належали до державних, були змушені навчатися за власний рахунок. Витрати йшли на оплату

оренди квартири, опалення, приготування їжі, купівлю одягу, взуття, паперу та книг. Досить часто батьки були змушені брати книги для своїх дітей у борг. Про це зокрема може свідчити наступний факт. Так, за рапортом вчителя Авраама Яворського від 1797 р. зазначалося, що батьки семінаристів взяли у борг латинські граматики, котрі коштують 40 коп. сріблом за один екземпляр і затягують з їх виплатою [4, арк. 4]. З кожним роком такі витрати зростали. Про обтяжуючі матеріальні витрати для батьків семінаристів може свідчити і ще один факт, який впливає з листа-прохання священика Василя Корунського з с. Кобилина Овруцького повіту до владики Варлаама. В ньому священик прохав, щоб його сина звільнили від вступу до Волинської семінарії, а натомість дозволили навчатися в Овруцькому училищі. Причиною якою керувався батько полягала у тому, що його прихід знаходиться досить далеко від м. Острога на відстані 30 миль і він не в змозі буде забезпечувати власного сина продуктами харчування. Також, він зазначав, що в нього не буде стільки наявних коштів для оренди квартири в м. Острозі для нього [6, арк. 12].

Тому, досить часто через матеріальні проблеми, неналежні умови утримання, тугою за домівкою, суворою дисципліною в навчальному закладі й банальним небажанням навчатися, відбувалися численні втечі семінаристів. Також, указом владики Варлаама від 3 листопада 1796 р. встановлювалися обмеження щодо відвідин семінаристами домівок на великі церковні свята. Як пояснювало керівництво самої семінарії такі заходи були направлені для того, щоб учні не відволікались від самого навчального процесу, а батьки не несли витрати на переїзд їхніх дітей. Тому, було вирішено, що учнів будуть відпускати додому лише один раз протягом навчального року і то лише на літні канікули не раніше 29 червня [8, арк. 1].

Насправді ж цей указ мав на меті дещо інше. Адже, після відвідин семінаристами домівок, відповідно ті досить часто не поверталися назад до навчального закладу. Зокрема, про це можуть свідчити наступні дані. Так, за списком від 23 листопада 1797 р. після «вакацій» до Волинської семінарії не повернулося 3 учні риторики, 3 учні поезії, 2 учня вищого класу граматики, 7 учнів середнього класу граматики і 18 учнів нижнього класу граматики. Загальна кількість учнів, які не повернулися становила 32 чол. [8, арк. 25-26]. В 1798 р. після Різдвяних свят не повернулися 2 учні, які про-

живали в селах Острозького повіту [2, арк. 4]. Того ж самого року, вже після літніх канікул до Волинської семінарії прибуло лише 5 чол. [7, арк. 1-2]. В 1804 р. кількість учнів, які мали повернутися після літніх канікул до семінарії становила аж 46 чол. [12, арк. 2-4].

Втечі семінаристів з навчального закладу не були поодинокі, а носили масовий характер. Так, в кінці травня 1797 р. таємно втекли 4 учня. Це були Стефан Туркевич з Житомирського повіту с. Калиновки, Микола Яськевич Острозького повіту с. Конюшин, Федір Домбровський м. Острога і Мартин Федорович Новгород-Волинського повіту с. Красиловки. А в червні того ж самого року втекло ще 12 чол. [3, арк. 4-6]. Відомий ще один факт втечі семінаристів. Як зазначає дослідник В. Рожко, що в 1798 р. семінарист Кирило Курчицький втік із навчального закладу додому [39, с. 30]. Того ж самого року 15 грудня учень нижнього граматичного класу Новгород-Волинського повіту також втік із семінарії. Бувало й таке, що батьки самі без відома керівництва семінарії забирали своїх дітей. Зокрема, священник Заславського повіту Іван Гоминковський 20 грудня 1798 р. таємно вивіз своїх синів Стефана і Григорія [9, арк. 3].

В 1800 р. внаслідок розгляду рапорту Новгород-Волинського духовного правління про втечу на Різдвяні свята без письмового на те дозволу додому ще одного семінарста Захарія Левицького родом з Новгород-Волинського повіту с. Межиричі, було вирішено посилити контроль за батьками. Таким чином, всім благочинним наказувалося слідкувати за батьками семінаристів, які без письмового дозволу відвідують їх і про це інформувати семінарське правління, а також письмово зобов'язувати батьків негайно відправляти порушників назад [13, арк. 3].

Проте, такі заходи не повністю вирішили проблему, а втечі і надалі продовжувалися. Про таке, можуть свідчити наступні дані, які наводяться у відомості за 1802 р. про студентів і учнів Волинської семінарії, які самовільно відлучилися на Пасхальні свята додому і кількість їх сягнула аж 207 чол. [15, арк. 13-20]. Як зазначав владика Варлаам, що його вказівка про заборону відпустки семінаристів додому на великі церковні свята майже ніколи не виконувалася повною мірою. Тому, він суворо наказував префекту семінарії, щоб від нині всі семінаристи на великі церковні свята знаходилися в м. Острозі [15, арк. 1]. Проте такі суворі обмеження щодо семінаристів, як зазначає дослідник С. Жилюк тривали, а ж до 1805 р.

коли власне відбувся перехід єпископа Варлаама на Могильовську кафедру [35, с. 27].

Втечі семінаристів із навчального закладу відбувалися і надалі. Так відомо, що в 1814 р. учні синтаксису Іван Немоловський, Семен Рануцький і граматики Косьма Помизанський самовільно відлучилися з семінарії додому [33, арк. 10]. Неодноразові втечі і неповернення семінаристів після канікул спонукало єпархіальне керівництво діяти ще більш рішуче. Тому, було постановлено, що з батьків, діти яких самовільно втікали додому, а також у випадку якщо вони своїх дітей передержували у себе після канікул, штрафували по 1 руб. сріблом. Окрім штрафу, батькам семінаристів суворо заборонялося приймати їх додому без письмового дозволу про звільнення [33, арк. 15].

Бували випадки, що батьки просто намагалися віддати своїх дітей в інші навчальні заклади. Так, наприклад, священник с. Мінковець Житомирського повіту Іван Савоградський просив керівництво єпархії дозволити його сину Павлу, який в 1805 р. був призначений до вступу у Волинську семінарію, проте через затяжну хворобу не зміг приїхати до неї, а натомість розпочати навчання в польському училищі м. Житомира і його іншому сину Андрію з досягненням ним відповідного віку також аналогічно. Проте, керівництво єпархії у особі єпископа Даниїла всіляко відкидало такі звернення. Як, сам єпископ зазначав: «Що православному священнику в згадане училище довіряти навчання і виховання власних дітей не пристойно» [27, арк. 3]. Тому, можна стверджувати, що релігійна політика Російської імперії на теренах Волині повністю реалізовувалася тогочасним керівництвом єпархії.

Діти священників, які взагалі не мали початкової освіти і по рокам майже підходили до вступу у Волинську семінарію могли, направлятися досить часто з початку вивчати російську грамоту. Про це, може свідчити наступний факт, що молодшого сина священника Антонія Собельського, котрий проживав у с. Собічина Овруцького повіту звільнили від вступу до семінарії по своїй «малодосвідченості» і залишали вдома для вивчення російської грамоти до початку наступного навчального року. Такі явища були непоодинокими [26, арк. 23].

Після вступу священницьких дітей до Волинської семінарії всі турботи, що до навчання, виховання, контролю їхньої поведінки за межами навчального закладу покладалися на керівництво, викла-

дацький склад і службовців семінарії. Поряд з цими напрямками роботи навчального закладу, важливу увагу приділялося контролю за станом здоров'я семінаристів. Тому, для виконання цього завдання в штаті передбачалася посада семінарського лікаря.

Для розміщення лікарні виділялися приміщення, які мали розташовуватися на значній відстані від житлових кімнат семінаристів. Також, інспектор та економ зобов'язувалися контролювати, щоб хворі не перебували за межами лазарету. Існувала спеціальна процедура, щодо прийому хворих. В семінаристів, які поступали до лазарету забирали їх одяг, а натомість видавалася лікарняний, який складався із сорочки, штанів, черевиків, ковпака і халата. Лікарняний одяг на літній період часу був виготовлений із затрапезної тканини, а на зимовий – із байку. Кожного, хто поступав до лазарету мав оглянути лікар і розмістити у відповідному місці, залежно від його хвороби. Близьку хворим мали змінювати лише по необхідності чи за наказом лікаря, а економ відповідав, щоб її вистачало в достатній кількості [38, с. 72].

Лікар окрім планових відвідин, зобов'язувався з'являтися у лікарні кожного дня два рази у вранці і вечором. Також, під час виписки рецептів він мав заповнювати щомісячну відомість, в якій вказував назву ліків і її ціну. Таку відомість він подавав економу. Ще одним видом письмової звітності лікаря було щотижневе інформування семінарського правління про кількість хворих. На посаду семінарського лікаря призначало правління навчального закладу з обов'язковим затвердженням єпархіальним архієреєм [38, с. 73]. Всі зазначені правила, щодо функціонування семінарської лікарні давали можливість своєчасно і професійно отримувати медичну допомогу семінаристами і службовцями навчального закладу. А умови, в яких мали перебувати хворі відповідали загальним умовам медичних закладів.

В Острозький період функціонування Волинської семінарії в ній працювало два лікарі. Першим лікарем семінарії був вищеназваний Іван Єрехович, котрий в ній пропрацював з 1797 до 1824 рр. Після Івана Єреховича семінарському керівництву було проблематично знайти на цю посаду таку ж саму кваліфіковану людину. Одним із головних претендентів на цю посаду був доктор медицини Фома Волковінський, котрий освіту здобував у Віленському університеті. Він характеризувався лише з найкращої сторони, був відповідальною і працьовитою людиною і що саме

головне прагнув працювати семінарським лікарем. Проте, будучи приватним лікарем Острозького поміщика Карла Яблоновського, зобов'язувався лікувати його селян, які мешкали від м. Острога в 20 і навідстані більше верст. Тому, через свої часті від'їзди не міг повністю виконувати умови правил семінарського уставу. Через такі обставини семінарське правління не могло його прийняти на посаду семінарського лікаря [48, арк. 1-2].

Увагу керівництва навчального закладу привернула особа повітового штаб-лікаря Ріхтера. Він також був професіоналом своєї справи. Проте через трагічні обставини, що з ним сталися в 1824 р., він так і не зміг приступити до виконання обов'язків семінарського лікаря. Через всі ці обставини, а також через великий проміжок часу, коли власне Волинська семінарія і з нею нижчі училища перебували без лікаря, змушувало прискорити пошук особи на цю вакантну посаду. Тому, цією людиною виявився один із найкращих учнів повітового штаб-лікаря Ріхтера Іван Стохальський. Як, характеризував його наставник, що Іван був досить кваліфікованим медичним працівником і майже 14 років при керівництві інших повітових лікарів обслуговував не лише місцевих жителів, а й самих семінаристів. Під час вимушених від'їздів лікаря Ріхтера за межі м. Острога, він повністю покладався на Івана Стохальського [48, арк. 3, 11]. Сам він походив із дворянського роду і вивчав медицину під керівництвом різних лікарів, у яких знаходився на службі. 17 липня 1807 р. поступив на службу до м. Острога молодшим лікарським учнем, а вже з 30 січня 1811 р. був на посаді старшого лікарського учня. Через всі вище зазначені обставини 19 травня 1824 р. стає лікарем Волинської семінарії і на цій посаді перебував, аж до 1836 р. [41, с. 901].

Важливу увагу керівництво Волинської семінарії приділяло таким напрямкам, як вихованню, моральності і поведінці семінаристів, особливо тих, що проживали на орендних квартирах в м. Острозі. Існували чіткі вказівки єпархіального керівництва стосовно квартирування семінаристів. Вони не могли зупинятися у будинках підозрілих осіб, які своєю поведінкою чи способом життя могли б зашкодити встановленню їхньої духовної особистості. Досить часто, такі вказівки не виконувалися по тій причині, що придатних будинків для квартирування семінаристів в м. Острозі була обмежена кількість. Про це можуть свідчити наступні факти. Так, зокрема чотири молодших і два старших семінаристи знімали кімнату у

мешканця м. Острога Куцевича, який проживав біля Успенського цвинтаря. Одна із його дочок незаконно народила дитину і таким вчинком дискредитувала репутацію своєї родини. Коли, дізналося про цей факт єпархіальне керівництво воно почало вимагати від віце-префекта семінарії Кипріяна Суковського вирішити проблему, щоб вона не зашкодила моральності семінаристів. Той, у свою чергу, звернувся до власника будинку для того, щоб він від себе переселив семінаристів чи власну доньку з дитиною [21, арк. 9].

Проте власник Куцевич запевняв, що йому не вигідно переселяти семінаристів, адже вони заплатили йому за квартиру і надали продукти харчування вже наперед. Він запевнив віце-префекта в тому, що неодмінно переселить дочку з її дитиною в інший будинок. Кипріан Суковський погодився на таке вирішення проблеми ще по тій причині, як він зазначав, що придатних християнських будинків для проживання його вихованців в м. Острозі була досить мала кількість [21, арк. 10].

Виховання семінаристів було одним із головніших завдань навчального закладу. В уставі духовних семінарій зазначалося, що велику увагу потрібно приділяти загальній освіті, духовному встановленню особистості вихованців і розвитку духу без будь-якої можливості його чіткого контролю з прорахунком його практичної необхідності. Всі ці положення були сильною стороною богословської освіти, проте і водночас слабкою, так як практична підготовка пастирів досить часто відставала у розвитку. В результаті чого богослужіння, які мали бути основою виховання семінаристів втрачали свою виховну функцію і ставали формальною частиною загально-церковного ритуалу [1, с. 53-54].

Для встановлення духовної моральності, підтримки дисципліни у навчальному закладі і дотримання норм поведінки за межами семінарії поряд із системою контролю і нагляду існувала система покарань і заохочень семінаристів. Для тих хто порушував правила семінарського уставу, зривав навчально-виховний процес, своєю поведінкою дискредитував звання семінариста застосовувалися різні види покарань. Зокрема, такі як: оголошення догани інспектором в кімнаті перед учнями; призначення особистого місця за партою віддаль від всіх інших; осуд на хліб і воду на термін від одного до семи днів. Зазначені три види покарань покладалися на розсуд інспектора семінарії. Наступний вид покарань застосовувався лише за розглядом семінарського правління. До нього на-

лежали такі: виклик і винесення суворої догани в семінарському правлінні і особисте затримання. Затриманого, позбавляли будь якого контакту з іншими особами і утримували на хлібі і воді, позбавляли також книг і всіх засобів письма. Інколи, такого затриманого міг відвідувати інспектор. Самим ж суворим покаранням було звільнення із семінарії і зарахування до світського чину.

Особисте затримання могло застосовуватися повторно, щодо однієї особи декілька раз, про те сам термін перебування не міг перевищувати одного тижня. Звільнення семінариста із навчального закладу відбувалося лише за тяжкі провини і в тих випадках, коли всі вище зазначені види покарань, що до нього були застосовані. Сам процес звільнення, розглядався семінарським правлінням, а рішення затверджувалося єпархіальним архієреєм. Також, керівництву семінарії на свій розсуд не заборонялося використовувати й інші види покарань, які не були прописані в семінарському уставі [38, с. 42-44].

Всі ці види покарань мали на меті в семінаристів-порушників виробити покірність і повагу до керівництва і вчителів семінарії, відповідальність за свої вчинки. Досить часто мешканці м. Острога безпідставно звинувачували семінаристів у різних видах проступків через те, що вони багато свого вільного часу проводили на вулицях міста де просто вешталися без причини з одного на друге місце. Так і було під час події, що відбулася 20 червня 1804 р., коли в полі біля монастиря Капуцинів стріляли з рушниць і ледь не вбили пастуха, котрий неподалік випасав домашніх тварин. До стрільби ніби то були причетні семінаристи, яких бачили там. Проте віце-префектом Кипріаном Суковським вдалось встановити, що вихованці Волинської семінарії не були причетні до цієї справи. Пізніше дізналися, що це були слуги полковника Вітта, котрі досить часто там полювали на голубів. Завдяки діям віце-префекта вдалося відвернути дещо негативне ставлення мешканців до семінаристів [17, арк. 1].

Таке ставлення острожан до семінаристів, які квартирувалися у місті було спричинено тим, що вони часто своїми діями компрометували себе. Про це можуть свідчити наступні факти. Того ж самого місяця 1804 р. вчитель риторики Авраам Яворський рапортував єпархіальному керівництву, що він протягом цілого травня хворів і не відвідував семінарії, а коли видужав, то помітив в журналі, що його учень Яків Гловачевський не відвідував занять вже більше мі-

сяця. Тому, вирішив відправити до нього старшого із семінаристів, котрий після відвідин доповів, що Якова знайшов лежачого у шопі і перев'язаного рушником. Як, сам він зазначав, причини своїх пропусків були через хворобу живота і ноги. Керівництво семінарії повірили цим поясненням Якова Гловачевського.

Проте, до нього все одно відправлялися семінаристи для відвідин, які мали дізнаватися його стан. Однак, інші учні бачили під час його хвороби досить часто на ринку. Після, виявлення цього факту керівництво закладу відправило двох семінаристів для негайної доставки Гловачевського до семінарії, але на жаль, вони його не змогли застати на знімній квартирі. Натомість, на наступний день після цих подій один із вчителів бачив Гловачевського, котрий йшов разом із консисторським приказним через монастирський коридор таким п'яним, що навіть не помітив преосвященного і перед ним не зняв головний убір. За такі проступки Якова Гловачевського було покарано тілесно. Також, під час розгляду у цій справі було встановлено факт, що він мав певні стосунки з жінкою ганебної поведінки [16, арк. 4]. Однак не лише Яків Гловачевський був покараний. За не своєчасне повідомлення єпархіального керівництва про зазначені події, були оштрафовані по 5 руб. члени семінарського правління Кипріан Суковський і Марко Варжанський [16, арк. 11]. Така поведінка, семінарста Якова Гловачевського звісно негативно вплинула як на самих семінаристів, так і на загальне ставлення мешканців м. Острога до семінарії в цілому.

Більш рішуче семінарське керівництво почало діяти, щодо покарань семінаристів у наступні роки. Так, зокрема за 1821-1822 рр. було вигнано із навчального закладу двох учнів Івана Яновського і Єлисея Лудкевича. Першого по причині байдужості відвідин лекцій, не підготовки домашніх завдань, самовільні відлучки без відома старшого із квартири і простим небажанням бути священиком. Іншого ж через пристрасть до п'янства, від якої після неодноразових своїх зобов'язань перед семінарським керівництвом, так і не виправився [47, арк. 8, 27].

Цікавим є той факт, що не лише самих семінаристів досить часто ловили на п'янстві, а й учнів нижчих училищ зокрема приходського. Так, в 1819 р. учнів повітового училища Стефана Прокоповича, Олександра Удоновича і Миколу Тучемського звільнили з навчального закладу через п'янство та інші порушення училищного уставу. Як, зазначало семінарське правління, що до таких антиморальних

дій учнів училища спонукали відносини з жителем м. Острога євреєм Лейзером. Останній, користуючись незрілістю учнів, запрошував до себе і виманював гроші, пропонував алкогольні напої. Тому, керівництво Волинської семінарії вимагало від містечкового правління м. Острога сприяти йому, що б жителі міста ніяким чином не впливали на вихованців семінарії і нижчих училищ [34, арк. 1-2].

13 листопада 1824 р. відбулася, ще одна подія в м. Острозі, яка негативно відбилася на репутації Волинської семінарії і її вихованців. Зокрема, йдеться про вбивство мешканки міста Острога Марії Урбановської. Згадана особа разом зі своєю матір'ю о 8-9 год. вечора пішли із будинку, де вони проживали, відвідати родичів. На одній із вулиць вони розмовляли про семінариста Якова Гречину, який в цей час проходив поруч і почув на свою адресу негативні висловлювання від Марії Урбановської. Після чого, він підійшов і вдарив її два рази по обличчю. Через це вона поскаржилася інспектору семінарії. Такі дії з боку Урбановської спровокували Гречину і він нібито погрожував їй розправою. Через декілька днів після цих подій Марія Урбановська померла, як було встановлено, що вона була вагітна, а через удари які наніс Гречина могли початися ускладнення. Самого семінариста було одразу заарештовано. Проте, під час медичної експертизи було встановлено, що Марія Урбановська мала хворобу через саму вагітність і це спричинило її смерть. Якова Гречину було визнано не винним [52, арк. 8-11, 18-20]. Хоч і факт невинності Гречини було доведено, але саме побиття Урбановської негативно вплинуло на репутацію навчального закладу, а також на відносини мешканців Острога до семінаристів.

Поряд із системою покарань також існувала система заохочень для успішних семінаристів. Практикувалися такі види заохочень як: похвала від інспектора в кімнаті перед товаришами; призначення учнів до чину старших, але не по посаді, а для почесності з всіма для цього чину пільгами; за представленням інспектора найкращих учнів запрошували в семінарське правління, де оголошували їм подяку; на екзаменах й інших зібраннях з кафедри за представленням семінарського правління оголошувалися імена учнів, які відзначалися під час навчання і разом з цим робилися їм подарунки у вигляді різних книг. Також, передбачалися й інші види заохочень [38, с. 41-42].

Найголовнішим видом заохочень, на нашу думку, було направлення найкращих учнів Волинської семінарії у інші навчальні за-

клади для здобуття вищої освіти. Одним із таких закладів, в якому навчалися випускники семінарії була Київська духовна академія. Так, відповідно до указу святишого синоду від 31 жовтня 1798 р. зазначалося, що найкращих студентів семінарії направляти в академію по два чоловіка кожного року і з відповідною чергою, щоб перші, які прибули, вступали на богословський курс, а інші на філософський. На відправку семінаристів до Київської духовної академії виділялися кошти у сумі 60 руб. [42, с. 717]. Після закінчення академії випускникам виділялися спеціальні атестати, що дозволяло їх власникам займати вищі церковні посади, або ж викладати у духовно-навчальних закладах.

Одним із перших семінаристів, кого було направлено на навчання до Київської духовної академії був Кипріан Суковський, який після здобуття вищої духовної освіти був вчителем і префектом Волинської семінарії. Навчання в академії він розпочав в 1799 р., де вивчав філософію один рік з відмінним успіхом і гарною поведінкою за що неодноразово отримував подяку. Ще два роки вивчав догматичне і моральне богослов'я, церковну історію, герменевтику. У вивченні цих предметів мав добру успішність. Середню успішність Кипріан Суковський мав у вивченні вищого красномовства і відмінну оцінку за грецьку і німецьку мови. За все його навчання в академії, а ж до 1802 р. за ним не чисилися ніякі правопорушення і взагалі він мав добру поведінку [23, арк. 11]. Всі ці дані яскраво свідчать, що Волинська семінарія дійсно надавала хороші знання учням, які після відправки до академії показували себе лише з найкращої сторони.

В Київській духовній академії навчалось досить багато вихованців Волинської семінарії під час її перебування в м. Острозі, які після закінчення академії ставали викладачами, науковцями, високими церковними діячами. Про це можуть свідчити наступні дані. 14 вересня 1805 р. до Київської академії була направлена ще одна група студентів філософії Іван Гурковський мешканець Острозького повіту і Гаврило Левицький – Новоград-Волинського повіту [19 арк 1]. В різні періоди в Київській академії навчалися такі семінаристи як Яків Лобачевський мешканець Ковельського повіту і Фома Корчинський – Старокостянтинівського повіту, котрі вступили до вищого навчального закладу в 1807 р. Вже в 1810 р. в академії навчалися Дмитро Шарогородський із Житомирського повіту і Петро Сольський із Заславського [42, с. 716].

Один із випускників Волинської семінарії Афанасій Лотоцький у 1819 р. після успішного її закінчення вступив у Київську академію, де навчався до 1823 р. і отримав звання магістра богослов'я. Після чого деякий час працював викладачем у своїй рідній семінарії. З 1828 р. він почав викладати російську мову і Закон Божий у Клеванському повітовому училищі, ставши також цензором проповідей духовенства Рівненського повіту, а вже з 1829 р. – місцевим благочинним. З 1833 р. він працював законовчителем Луцької гімназії і водночас був настоятелем Петровської церкви м. Луцька. В 1834 р. Афанасій Лотоцький разом із гімназією переїжджає до Клеваню, а далі – у м. Рівне. В 1838 р. став настоятелем Рівненської соборної церкви, а також очолював Рівненське духовне правління [36, с. 96].

Після себе Афанасій Лотоцький залишив досить об'ємну і різноманітну церковно-літературну спадщину, що в включала богословські, проповідницькі, історико-красознавчі праці, публікації літературних пам'яток і переклади різних творів див. дет. [36, с. 97-98]. Ще одним вихованцем Волинської семінарії був Венедикт Павлович Чехович, котрий закінчив Київську академію у званні магістра богослов'я і бакалавра фізико-математичних наук. Після закінчення працював ординарним професором у тій самій академії, а в період 1837-1844 рр. викладачем фізики і фізичної географії. Він був діючим членом «Тимчасової комісії по розбору давніх актів» Київської археологічної комісії [37].

Видатною постаттю був Орест Новицький, що також навчався в Київській академії. Після закінчення Волинської духовної семінарії в 1827 р. його направили до Київської академії, котру успішно закінчив в 1831 р. одним із перших зі ступенем магістра богослов'я. Протягом деякого часу він викладав у Переяславській семінарії, а з 1834 р. став бакалавром філософії Київської духовної академії. Того ж самого року його запрошують у званні ад'юнкта до читання лекцій із філософії студентам першого курсу щойно відкритого Київського університету, а з 1837 р. О. Новицький стає його ординарним професором філософії. На цей період припадає апогей його діяльності як талановитого філософа, психолога. Сучасники визначали високі моральні та професійні якості Новицького, величезну працездатність і відданість своїй справі. Він перший почав викладати історію античної філософії російською мовою, а не латиною. Орест Новицький неодноразово обирався на посаду

декана філософського факультету і водночас виконуючи функції офіційного цензора іноземних видань [40, с. 71-72]. Після призначення Новицького ординарним професором його було направлено до Німеччини для вдосконалення, що позитивно впливало не лише для самого науковця, а й давало змогу після його підвищення кваліфікації передати європейський досвід своїм колегам і студентам [43, с. 129].

Після закінчення Волинської духовної семінарії її вихованці направлялися на різні церковні посади по всій Волинській єпархії. Так, ті що закінчили навчальний заклад з поганими оцінками, або взагалі не мали ніякого старання до навчання здебільшого ставали паламарями [32, арк. 1]. Всі ж інші семінаристи, які не продовжували далі навчання у вищих навчальних закладах, чи не пов'язували своє життя з чернецтвом, після одруження ставали священиками [20, арк. 6]. В Острозький період функціонування Волинської духовної семінарії відповідно за даними дослідника М. Теодоровича з її стін вийшло 1038 випускників, а всього ж у зазначений період відбувся 21 випуск [41, с. 220-374].

Отже, аналізуючи період перебування семінаристів в м. Острозі слід зауважити, що перші роки функціонування Волинської семінарії характеризуються масовими втечами її вихованців, причинами яких були матеріально-побутові проблеми, туга за домівкою і просте небажання навчатися. Тому, керівництвом єпархії і семінарії здійснювалися різні засоби контролю і покарань в тому числі й батьків вихованців, що досить дієво вплинули на ситуацію. Натомість, ставлення мешканців щодо перебування семінаристів в м. Острозі було неоднозначним. Пов'язано це через сукупність обставин, які не сприяли загальній репутації семінаристів.

Джерела та література:

1. Горячева А. Вопросы воспитания в уставах духовных семинарий 1814 и 1876 гг. / А. Горячева // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. – 2010. – Вып. 1(16). – С. 50-62.
2. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.), ф. 1 (Волинська духовна консисторія), оп. 1, спр. 19, 5 арк.
3. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 148, 39 арк.
4. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 183, 22 арк.
5. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 307, 49 арк.
6. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 387, 43 арк.
7. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 389, 80 арк.

8. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 479, 72 арк.
9. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп.1, спр. 545, 4 арк.
10. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 566, 28 арк.
11. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 700, 26 арк.
12. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 54, 145 арк.
13. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 67, 32 арк.
14. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 91, 76 арк.
15. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 215, 124 арк.
16. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 281, 24 арк.
17. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 325, 2 арк.
18. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 376, 147 арк.
19. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 464, 6 арк.
20. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 481, 10 арк.
21. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 544, 18 арк.
22. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 565, 71 арк.
23. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 641, 22 арк.
24. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 872, 73 арк.
25. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 3, спр. 92, 69 арк.
26. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 3, спр. 632, 208 арк.
27. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 3, спр. 649, 26 арк.
28. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 3, спр. 910, 443 арк.
29. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 4, спр. 5, 62 арк.
30. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 4, спр. 9, 90 арк.
31. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 4, спр. 94, 78 арк.
32. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп.4, спр. 460, 54 арк.
33. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп.4, спр. 534, 51 арк.
34. Держархів Житомирської обл., ф. 1, оп. 4, спр. 642, 83 арк.
35. Жилюк С.І. Російська православна церква на Волині (1793-1917)/ С.І. Жилюк. – Житомир: Жур-фонд, 1996. – 174 с.
36. Манько М. Випускник Волинської духовної семінарії в Острозі Афанасій Лотоцький (архімандрит Амвросій) / М. Манько // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2007. – Вип. 2. – С. 96-100.
37. Манько М. Помітна сторінка в історії краю: Волинська духовна семінарія в місті Острозі (1796-1825) та її випускники / М. Манько // Життя і слово. – 1996. – 18 вересня.
38. Проект устава духовных семинарий. – СПб.: ТИП. В. Плавильщикова, 1823. – Ч.1. – 76 с.
39. Рожко В.Є. Волинська духовна семінарія (1796-2004р.): Істор. нарис / В.Є Рожко. – Луцьк : МЕДІА, 2004. – 256с.
40. Смирнов А. І. Перший професор філософії Київського університету Орест Новицький – вихованець духовної семінарії в Острозі / А. Смирнов // Записки наукового товариства ім. О. Оглоблина. – Острог, 2002. – Т.1. – С.70-73.

41. Теодорович Н.И. Волынская духовная семинария: 1796 –1900 гг. / Н.И. Теодорович. – Почаев, 1901. – 1023.

42. Трипольський. Н. Студенты-Волинцы в Киевской академии / Н. Трипольський // Волынские Епархиальные Ведомости. – 1910. – Ч. Неофіц. – №40. – С. 715-717.

43. Тхоржевська Т. Православне виховання в історії педагогіки України: Монографія / Т. Тхоржевська. – К.: Фелікс, 2008. – 432с.

44. Центральний державний історичний архів України, м. Києві (ЦДІАК України), ф. 711 (Київська духовна академія), оп. 2, спр. 195, 6 арк.

45. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 210, 6 арк.

46. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 318, 21 арк.

47. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 644, 30 арк.

48. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 814, 28 арк.

49. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 872, 2 арк.

50. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 879, 6 арк.

51. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 919, 4 арк.

52. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 1024, 30 арк.